

g) Cultura Hamangia

Originea [i aria de r\spândire. Apariția culturii Hamangia în Dobrogea este legat\ de migrarea unei populații de origine sudic\, probabil anatolian\ (Berciu D. 1961; 1966; Dumitrescu VI. et alii 1983; Dumitrescu VI., Vulpe Al. 1988; Ha[otti 1997, 17-19). Calea de p\trundere a fost de-a lungul litoralului M\rii Negre, cuprinzând treptat zona dintre Dun\re [i mare. Aria ei de r\spândire pare relativ redus\ comparativ cu alte culturi contemporane ei. A cuprins aproape toat\ Dobrogea româneasc\, o mic\ parte din sud-estul Munteniei [i o parte din nord-estul Bulgariei (Ha[otti 1997, 18-19). Pe baza cercet\rilor [i a analizei materialului arheologic, P. Ha[otti consider\ c\ cea mai nordic\ a[ezare este cea de la „Popina”, din nordul lacului Razelm (Com[ă 1971, 16; Ha[otti 1997,18), iar cele mai sudice sunt cele din Bulgaria de la {abla, Cerna, Durankulak (Dimov 1992, 20-34; *Istoria na Dobrudja*, 1984, 37; Ha[otti 1997,18).

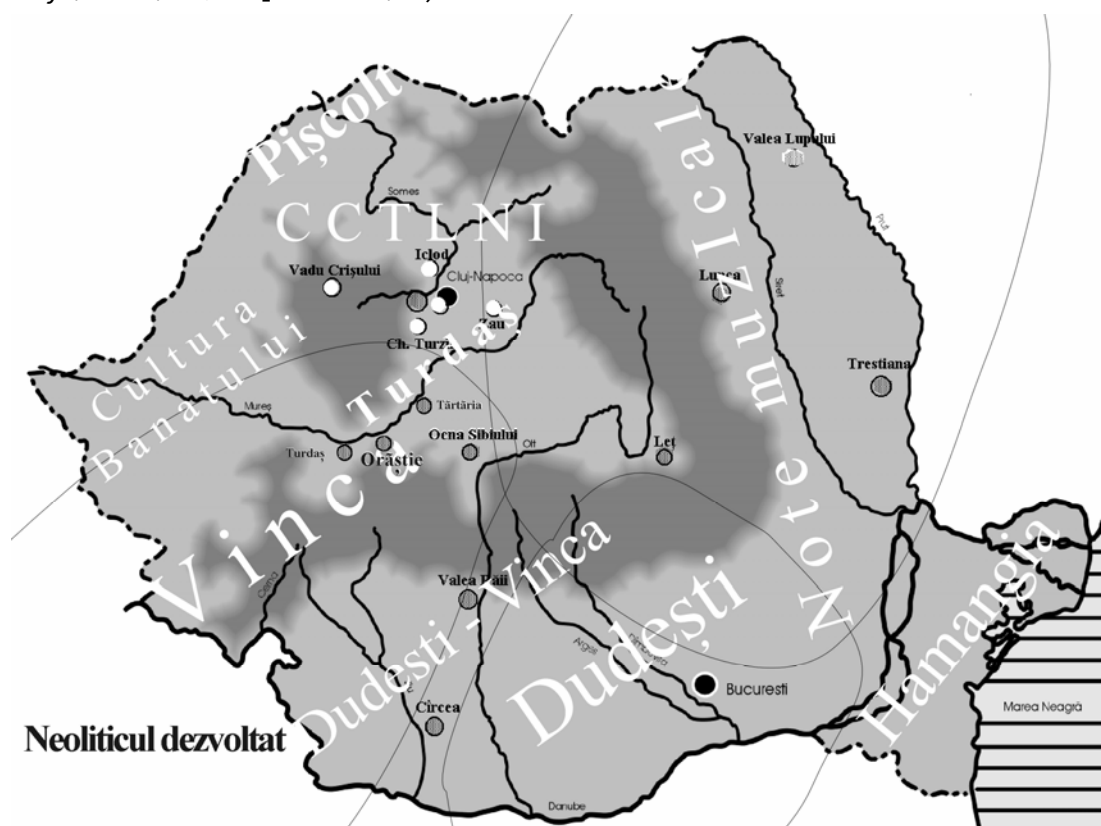


Fig. IIIg.1. Harta de r\spândire a neoliticului mijlociu

Periodizarea. Majoritatea arheologilor accept\ c\ această cultur\ are trei faze principale de evoluție, Medgidia, Golovița (cu dou\ etape) [i Ceamurlia de Jos (cu trei etape), (Ha[otti 1997, 19-22, fig. 148; Petrescu-Dîmbovița 2001, 151).

Cronologia relativ\ [i absolut\. Cele mai recente observații cu privire la cronologia relativ\ [i sincronismele acestei culturi se datoreaz\ lui P. Ha[otti. Acesta consider\ c\, Hamangia I a fost sincron\ cu Dude[ti-Vinca A2/A3, cultura ceramicii liniare [i Karanovo III, Dude[ti I; Hamangia IIa-b, cu Boian I-II, ultima parte a culturii ceramicii liniare [i Precucuteni

I de început, Karanovo III; Hamangia IIIa, b, c, cu Boian III-IV, Precucuteni I-III [i Karanovo V/Marica (Ha[otti 1993, 355; 1997, fig.148). Pentru cultura Hamangia exist\ dou\ date radiocarbon, care provin din faza Hamangia III. Pe baza datelor prezentate presupunem c\ Hamangia a evoluat probabil în intervalul 5 200 – 4 720 B.C. (Mantu 2000, tabel 2).

A[ez\urile

Cercet\riile întreprinse pân\ acum duc la concluzia c\ a[ez\urile acestei culturi erau de tip deschis, f\r\ urme de fortifica[ie.

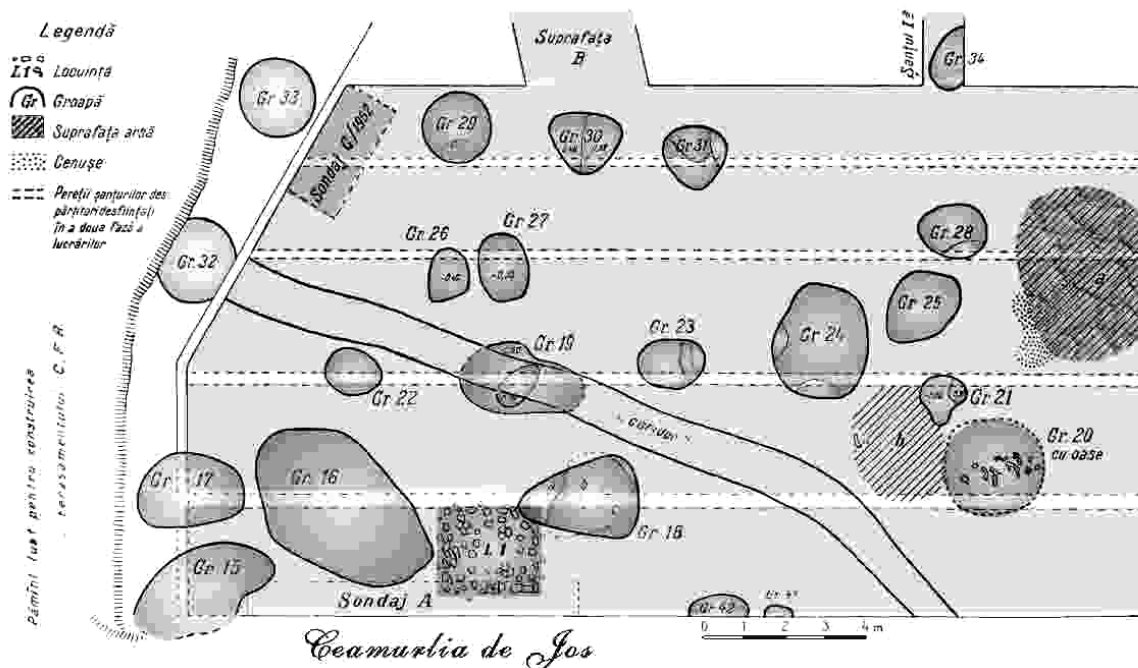


Fig. IIIg.2. Ceamurlia de Jos, parte din suprafața A, după D. Berciu

Ele sunt situate mai ales pe terase, pe pantele line ale unor coline, pe malurile lacurilor aflate de-a lungul litoralului Mării Negre (Techirghiol, Limanu, Golovi]a-Baia), pe terasele joase ale râurilor (Ceamurlia de Jos, Dereaua Ceamurliei, Tariverde) [i ale Dunării, ca [i pe cele mijlocii ale acesteia din urmă (Cernavoda). Au fost preferate zonele din preajma unor râuri [i izvoare cu apă potabilă (Berciu D. 1966, 58; Ha[otti 1997, 23; Boyadinev et alii 1993, 73). Locuirile în pe[teri (Gura Dobrogei, Cheia, La Adam), (Berciu D. 1966, 59; Har]uche 1976, 14-16; Ha[otti 1997, 23) par să fi fost sporadice.

Datele cu privire la dimensiunile a[ez\urilor sunt din puține sporadice, perieghezele, sondajele sau cercet\riile sistematice (din puține de mic\ amploare: Techirghiol, 130 m²; Medgidia Cocoa[, 250 m²; Medgidia Satu Nou, 500 m²; o suprafață mai mare a fost cercetată la Durankulak, 2500 m²), nu au contribuit suficient la elucidarea acestui aspect. Cea mai mare a[ezare, de circa 7 ha, pare să fie cea de la Târg[or Urs (Hamangia IIIa), din care s-au cercetat doar 700 m²; a[ezarea de la Medgidia Cocoa[a este apreciată a avea circa 4 ha; cea de la Techirghiol avea cca. 100 x 80 m (Com[ă et alii 1962, 166). Alte două a[ezări de dimensiuni mari, dar fără a se specifica întinderea lor, sunt Ceamurlia de Jos (aceea[și fază] [i Baia Golovi]a (Hamangia IIa), (Ha[otti 1997, 25-28).

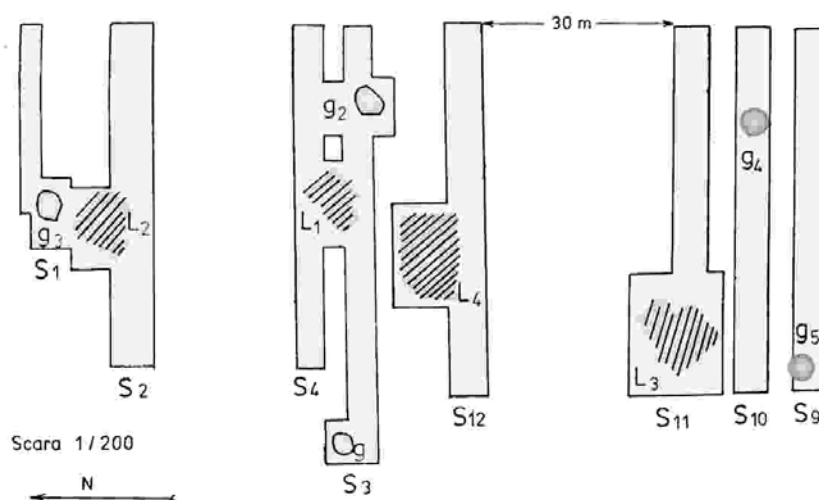


Fig. IIIg.3. Planul șapăturilor de la Târgu-Urs, după Ha[otti

De-a lungul întregii evoluții a acestei culturi, așezările par să aibă mai mult un caracter risipit. Ele conțin doar un nivel de locuire (Boyadinev et alii 1993, 73), uneori discontinuu, ceva mai substanțial în jurul complexelor, ce poate fi atribuit unei faze [și mai rar ilustrează mai multe etape ale aceleiași faze, sau etape din faze diferite (Ha[otti 1997, 23). Așezările din ultimele două faze sunt mai numeroase [și ele atestă o locuire mai intensă (Ha[otti 1997, 28).

Comentarii asupra planurilor. Din păcate nu există o stratigrafie orizontală riguroasă a complexelor, motiv pentru care este greu de apreciat evoluția unei așezări, dezvoltarea ei. Privind planul de la Târgu-Urs (Fig. IIIg.3) observăm că în vecinătatea locuințelor, la distanțe mai mici sau mai mari se află câte o construcție mai mică [și câte o groapă. Forma rotundă a gropilor descoperite indică mai degrabă gropi de provizii.

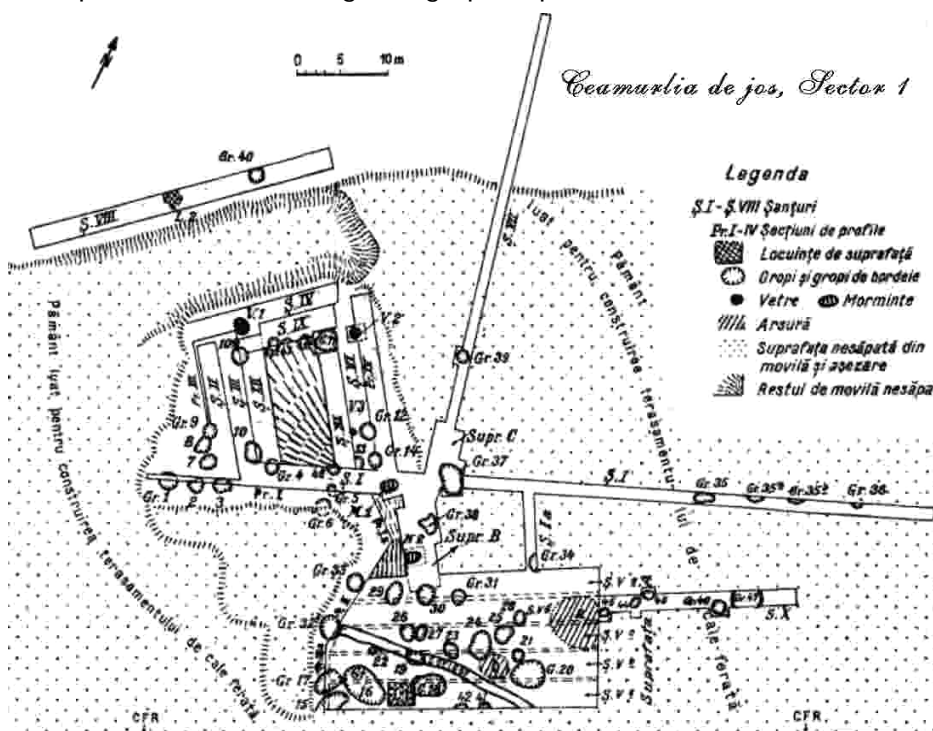


Fig. IIIg.4. Planul cercetărilor de la Ceamurlia de Jos, suprafața A, după D. Berciu

Aglomerarea mare de gropi de la Ceamurlia – *Sector 1* arată neîndoiește existența mai multor etape de locuire.

Locuințele

Din păcate, caracterul risipit al așezărilor, ca și săpăturile reduse ca întindere oferă puține informații cu privire la arhitectura și modul de organizare al așezărilor. P. Hałotti consideră că locuințele Hamangia nu erau dispuse după un plan anume, iar densitatea lor redusă exclude „amplasarea lor sistematică în așezări” (Hałotti 1997, 23, 25). Această caracteristică credem că este specifică doar pentru teritoriul românesc, destul de puțin cercetat.

Numărul construcțiilor de locuit în cadrul așezărilor pare a fi destul de mic. În prima fază sunt atestate doar locuințele adâncite de tip bordei, a căror existență este menționată până la sfârșitul acestei culturi. Unii autori menționează și existența semibordeielor (Berciu D. 1966a, 138, 143; Boyadinev et alii 1993, 73). Locuințe de suprafață uoare, de tip colibă sunt menționate în faza a doua, iar în ultima apar și locuințele propriu-zise de suprafață (Hałotti 1997, 25-28). Alături de locuințe și gropi menajere, în unele așezări au fost identificate și vetre în aer liber, sau construcții cu caracter special. Locuințele de suprafață din așezarea Hamangia III de la Durankulak *Ostrov* demonstrează existența unor comunități puternice, ce au dezvoltat o arhitectură aproape inedită, adaptată zonei și folosind cu abilitate condițiile de mediu (Todorova 1988a, 65, fig. 1; Boyadinev 2004, 9).

Bordeiul

În teritoriul românesc, prima fază nu este ilustrată de locuințe de acest tip, ci doar de gropi. Informațiile cu privire la bordeie provin din cercetările de la Durankulak, dar ele nu sunt foarte clare. Aici au fost identificate două bordeie; dacă judecăm după dimensiuni, locuințele respective ofereau un oarecare confort.

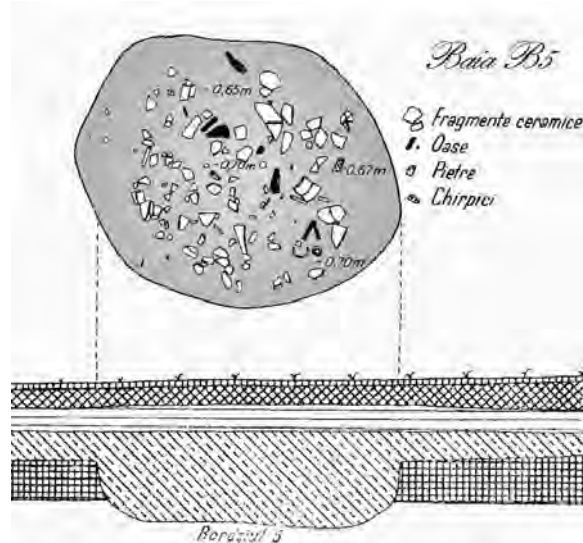


Fig. IIIg.5a. Baia, B5, după D. Berciu

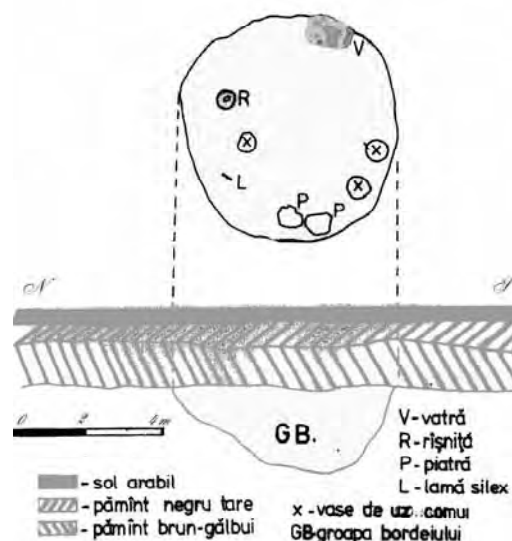


Fig. IIIg.5b. Medgidia, B2, după Hałotti

Primul bordei, de 14 x 7 m, avea plafonul susținut de un [ir de pari (Ha[otti 1997, 24; Dimov 1992, 20-34). Cel de al doilea, de form\ oval\, avea 7,80 x 5,40 m [i o adâncime de 0,50 – 0,90 m. {i în acest caz acoperi[ul era susținut de pari, dispu[i în trei - patru [iruri. Bordeii era compartimentat în trei înc\peri, desp\r]ite prin ziduri de lut b\tut, iar intrarea, de mici dimensiuni, se afla pe latura de nord. Înc\perea din mijloc avea o vatr\, iar cea de pe latura de sud con]inea o lavi] (Dimov 1992, 20-34; Ha[otti 1997, 24).

Unele dintre gropile gospod\re[ti de la Ceamurlia de Jos (Gr. 30, din Fig. IIIg.6) dup\ dimensiunile lor mai mari (1,7 x 1,9 m) par s\ apar]in\ unor bordeie, [tiind c\ marginile bordeiului sunt la distan]\ de marginea gropii, unde se afl\ spa]ii de g\tit, gospod\re[ti, sau de dormit. Dac\ am ad\uga numai 0,7 m de fiecare parte locuin]a ar avea 2,5 x 3,3 m. De altfel, profilarea peretelui permite a se sta în picioare comod pe marginea gropii, iar treapta din interiorul aceleia[i gropi pledeaz\ tot pentru folosirea ei ca locuin]\. Unele dintre gropi au fost s\pate pentru scoaterea lutului (cazul G28, Fig. IIIg.6).

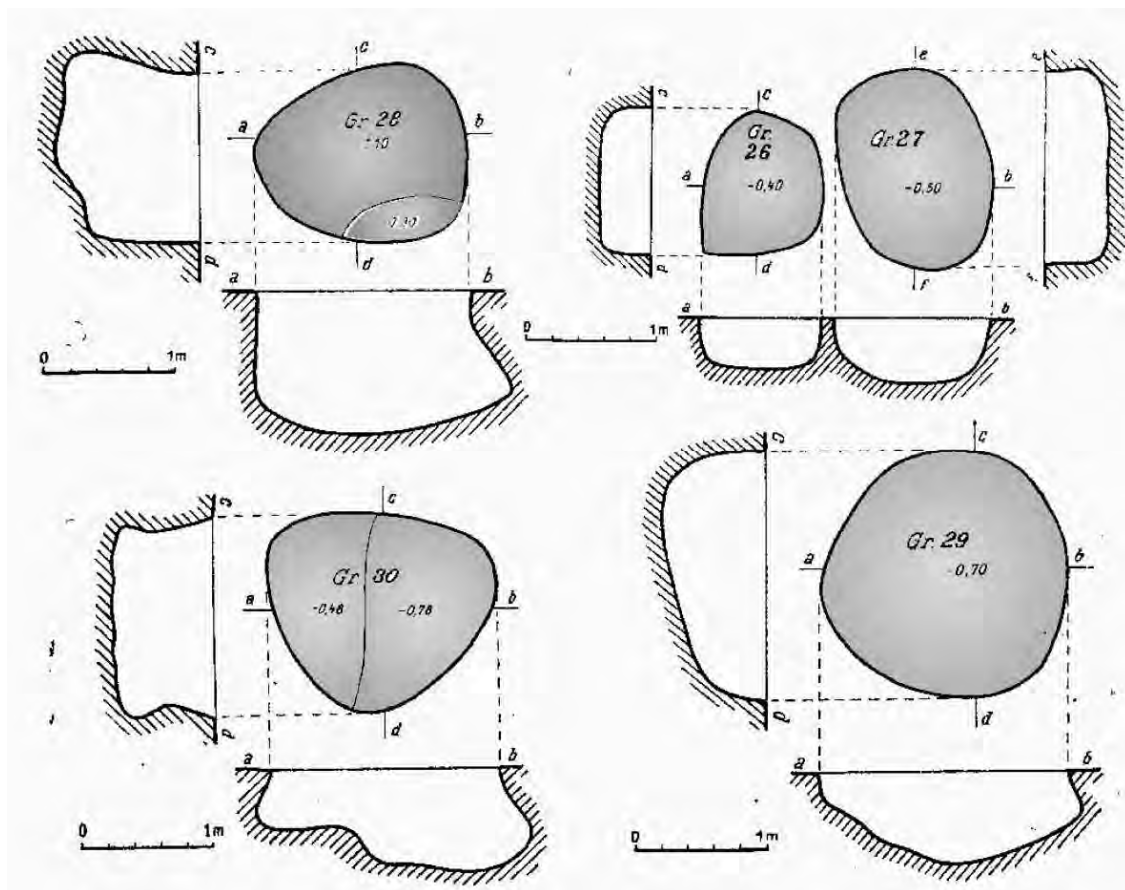


Fig. IIIg.6. Ceamurlia de Jos, diferite gropi, dup\ D. Berciu

În faza Golovi]a (cinci bordeie la Medgidia Satu Nou; [ase la Baia-Golovi]a), bordeiele sunt de form\ aproximativ rotund\ (Com[a 1998, 15-16), diametrul lor se situeaz\ între 2,40 – 4,80 m, iar adâncimea atinge -1,10 m. Unele bordeie aveau marginile rotunjite la capete, iar fundul era plat, sau u[or albiat, bine b\t\torit, dar f\r\ urme de lipitur\. Intrarea era situat\ pe latura de sud, est, sau de vest [i consta din una-trei trepte cru]ate în lut. Uneori pere]ii erau cuptori]i (Ha[otti 1987, 19-20; 1997, 24; Com[a 1998, 15-16). În ceea ce

privește bordeiele din faza Hamangia III, se întâlnesc atât cele de formă rotundă, cât și cele ovale (Berciu D. 1966a, 138).

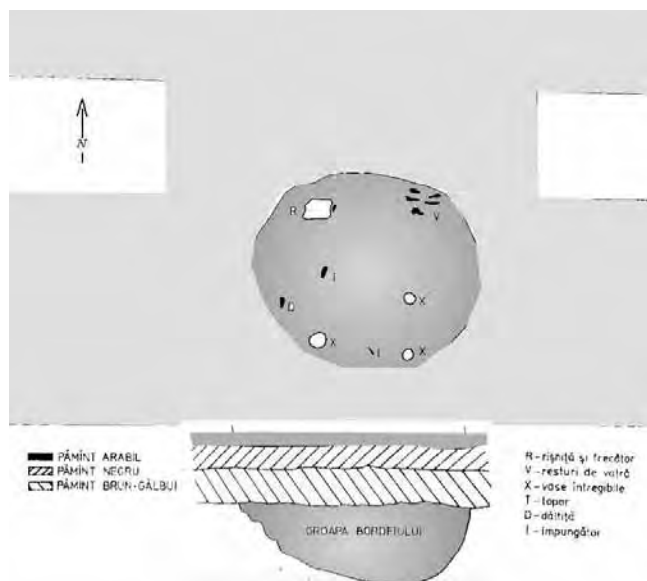
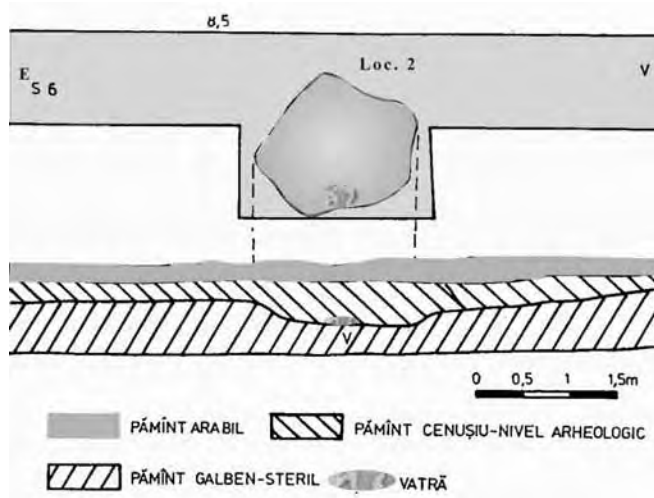


Fig. 11lg. 7a. Medgidia-Satu Nou, B3, după Ha[otti;
b) Târg[or-Urs, L 2, după Ha[otti



circa 0,25 - 0,30 m. Ambele aveau formă ovală. Semibordeiul mai mare avea 3,25 x 3,20 m (gr. 16), iar cel mai mic 2,65 x 1,85 m. Mai multe informații le-a oferit semibordeiul /gr.16. Era orientat nord vest-sud est. Fundul era aproape drept, cu o ușoară albiere, iar pereții erau oblici spre exterior. Gropi de la parii care susțineau acoperișul, cu diametrul de 0,03 - 0,05 m, au fost identificați în jurul gropii. Parii au fost înfiți oblic în pământ. Nu s-au constatat amenajări interioare (Berciu D. 1966a, 143, fig. 69).

Gropile pentru lut și gropile menajere

O separare a celor două tipuri de gropi este dificilă, din cauza multiplelor funcționalități ale acestora. Cele care au înșă o scobitură adâncă sub mal erau folosite pentru extragerea lutului, la activități de colectare a apei și mai apoi au fost umplute cu resturi menajere.

Amenajări interioare în bordeie

Sunt menționate în primul rând vetrele, de formă aproximativ rotundă, ușor ridicate față de nivelul încaperilor, realizate din lut și nisip. Dispunerea lor diferă, ele erau situate în zona de nord, nord-vest, sud-est și mai rar centrală a bordeielor (Berciu D. 1966a, 236; Ha[otti 1987, 19-20; 1997, 24; Com[ă 1998,16).

La Medgidia Satu Nou, pe fundul B2 sunt menționate și două lespezi de piatră destul de mari (Ha[otti 1987, 19), care ar fi putut fi folosite pentru diferite activități gospodărești.

Unele bordeie de la Ceamurlia de Jos aveau amenajări de tip laviș (B/gr. 3 și B/gr.12) sau poliș (B12), realizate prin crușarea lutului la suprafața bordeiului (Berciu D. 1966a, 139, 141).

Semibordeiele

La Ceamurlia de Jos (Hamangia III) s-au identificat două locuințe de tip semibordei, a căror adâncime era de

Locuin]ele de suprafa]\

Colibele. Astfel de construc]ii, de dimensiuni modeste, sunt atestate în nivelul superior al a[ez\rii de la Baia Golovi]a, Fig. IIIg.9. Resturile, sub form\ de aglomer\ri de lipitur\ ars\ nu p\streaz\ urme de pari. Forma lor se presupune c\ era dreptunghiular\, cu col]urile rotunjite (Berciu D. 1966a, 239-240; Ha[otti 1997, 26; Com[a 1998, 16). Unele din ele aveau în interior [i vetre.

Informa]ii mai sigure avem pentru o colib\ de la Ceamurlia de Jos (L2), de form\ dreptunghiular\ (1,60 x 1,40 m), cu col]urile rotunjite (Berciu D. 1966a, 157). S-au identificat urmele a 12 pari, cu diametrul de 0,04 - 0,06 m, ce marcau în teren conturul construc]iei. În interiorul locuin]ei s-a mai identificat o groap\ de par. Intrarea se afla pe latura de sud-est. Podeaua consta din p\mânt b\lut. Peste ea s-au g\sit numeroase fragmente de chirpici de la pere]i (din lut amestecat cu paie [i pleav\), cu impresiuni de „pari, cr\ci [i trestie” (Berciu D. 1966a, 157). Unele fragmente erau arse [i erau grupate pe latura de vest a construc]iei. Locuin]a nu con]inea amenaj\ri interioare. Printre resturile descoperite, în partea nord central\ s-a g\sit [i o piatr\ de râ[ni]\ întreg\, al\aturi de alta fragmentar\ (Berciu D. 1966a, 157-158, fig. 73-74).

Locuin]ele de suprafa]\ propriu-zise au fost întâlnite în a[ez\riile Ceamurlia de Jos [i Târg[or Urs, Fig. IIIg.3, 10, atribuite fazei Hamangia III.

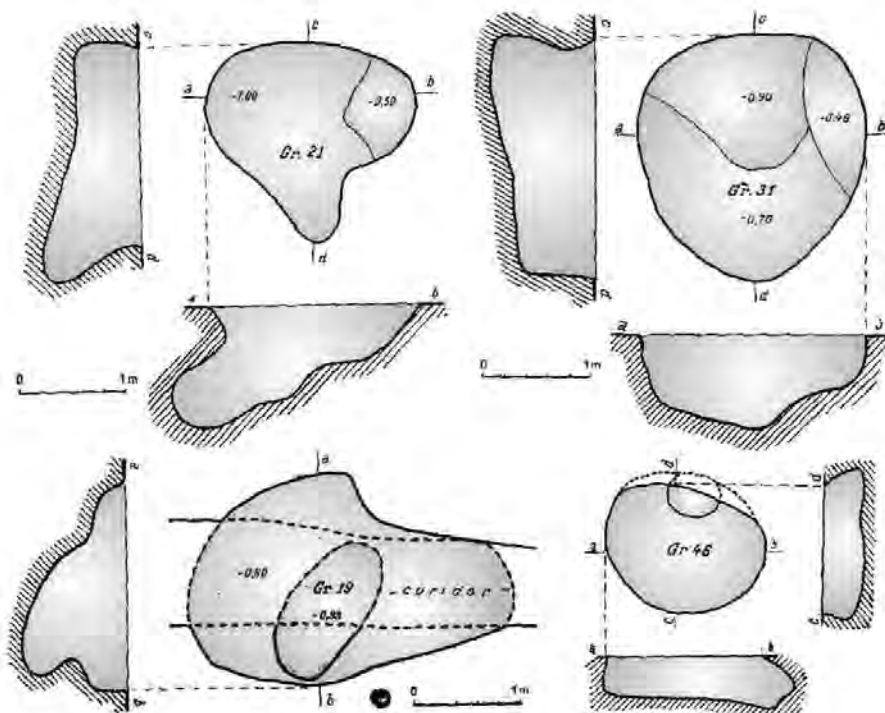


Fig. IIIg.8. Ceamurlia de Jos, gropi gospod\re[ti [i bordeie din Suprafa]a A (dup\ D. Berciu)

La Ceamurlia de Jos, au fost cercetate trei astfel de locuin]e. L1 avea form\ aproximativ rectangular\, de 3 x 2,30 m, Fig. IIIg.2. Fragmente de chirpici ar[i, provenind de la pere]i, cu impresiuni de ramuri, nuiete [i trestii marcau conturul locuin]ei. În unele cazuri, impresiunile de lemn despicate aveau un diametru de 10-12 cm. Chirpiciul avea în compozi]ie pleav\, paie

[i trestii sfârșite (Berciu D. 1966a, 156-157, fig. 69). În interior, alături de alte materiale s-au descoperit resturi de rănițe. Pentru acestea sunt menționate și alte locuințe, de circa 10-15 m², cu pereți relativ subțiri. Chirpiciul ars de la acești vase prezintă impresii de lemne subțiri și nuiele (Hałotti 1997, 25-26). La Techirghiol, resturile din pereții unei locuințe de suprafață distruse aveau porțiuni cu finisaj de culoare albă sau gălbuie (Comă et alii 1962, 166).

Locuințele de suprafață de la Târg[or atestă amenajări anterioare construcției lor. De exemplu L5, Fig. 10, de circa 9,5 x 4,5 m, de formă aproape rectangulară, a fost construită după ce pământul a fost ars pe o suprafață destul de mare, grosimea arsurii fiind de 0,05 - 0,10 m. Patru gropi de pari, cu diametrul de cca. 0,50 m par să puncteze conturul locuinței (Hałotti 1997, 25, fig. 11).

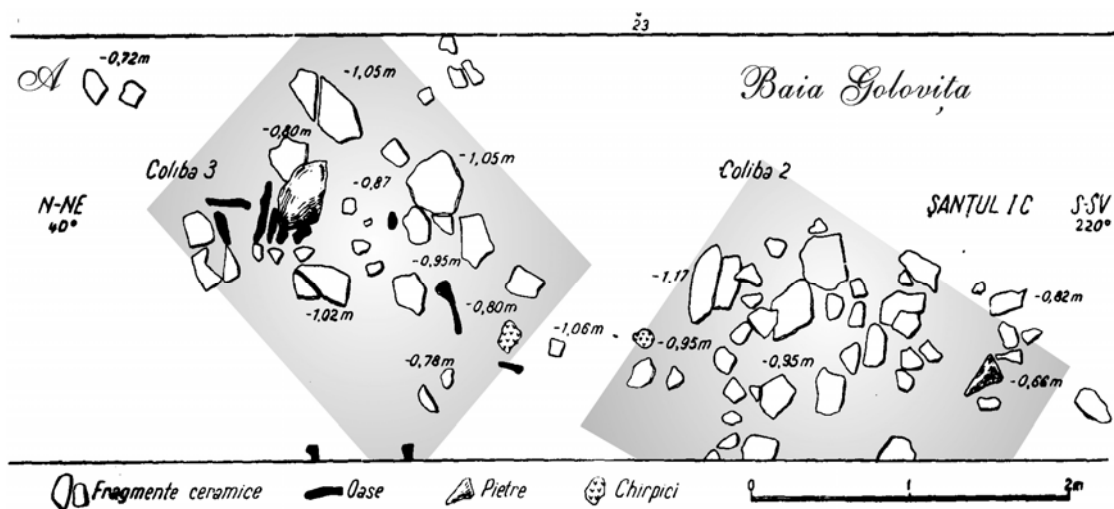


Fig. 10. Baia Golovița, planul colibelor 1 și 2, după D. Berciu

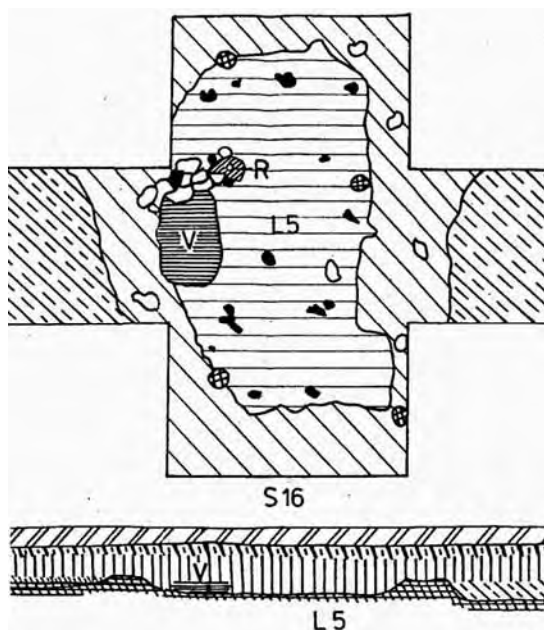


Fig. 11. Târg[or-Urs, L5, plan și profil, după Hałotti

L9 a fost ridicată deasupra unei zone cu pământ special bătătorit înainte de construcție.

La ambele case, pereții au fost ulterior încastrați. Aceste amenajări anterioare au fost interpretate ca având drept scop creșterea rezistenței acestora, o mai bună izolare termică și diminuarea umidității (Hałotti 1997, 25). Deși nu se fac referiri la arhitectura și amenajările interioare, în L5 se observă pe latura nordică, centrală, o vatră de formă rectangulară, de cca. 2,30 x 1,60 m, lângă care este plasată o răniță și un frecător (Hałotti 1997, 25, fig. 11).

Alte amenajări în așezările Hamangia. O singură vatră în aer liber, cu groapă alături este menționată în așezarea de la Ceamurlia de

Jos, pe latura nordică a a[ezării. Vatra, de formă circulară, cu un singur nivel din lut [i nisip fin, avea diametrul de 1,10 x 1,35 m. Groapa (1 x 0,30 m) era plasată pe latura ei de vest, cu o adâncime de 0,25 - 0,30 m (Berciu D. 1966a, 158, fig. 60).

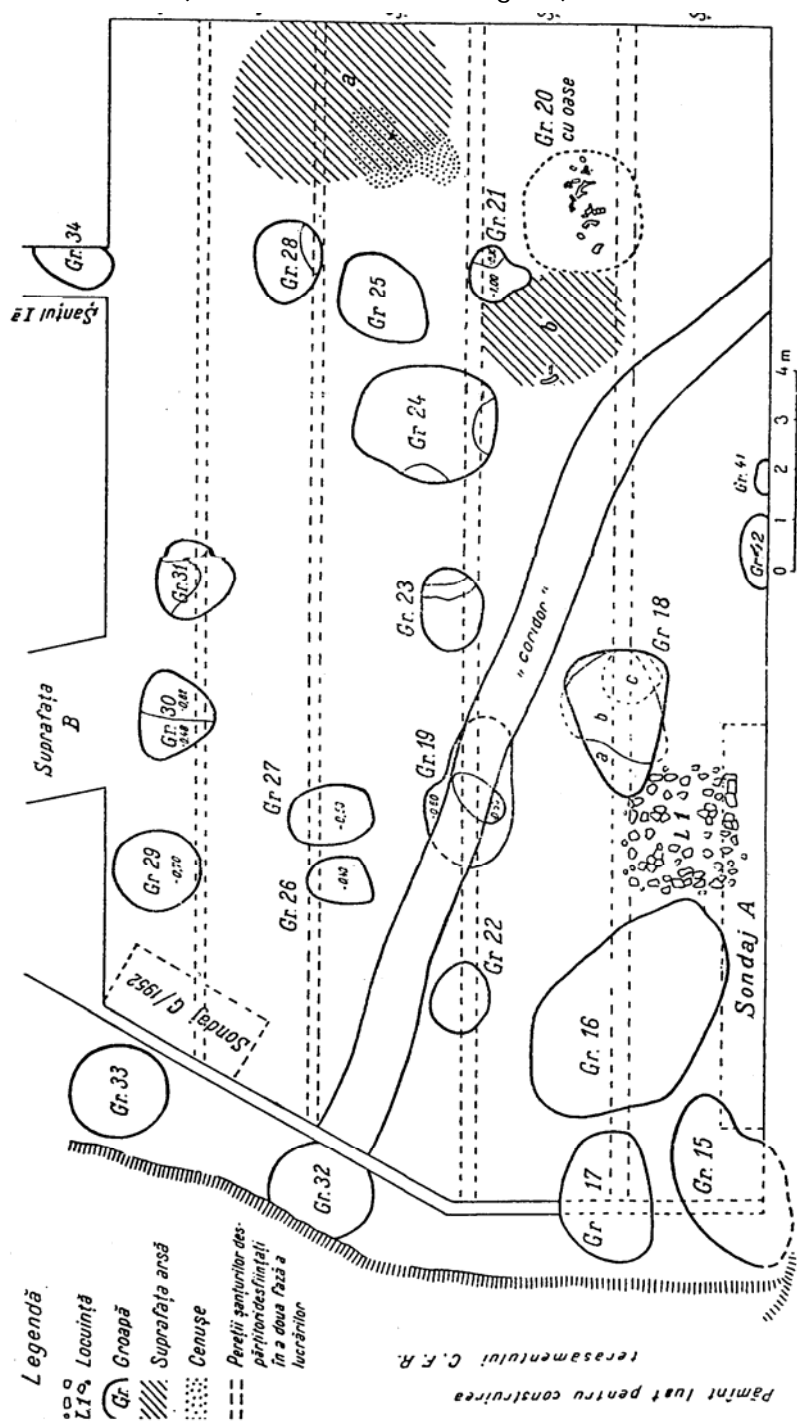


Fig. IIIg.11. Ceamurlia de Jos, suprafața A, detaliu, după D. Berciu; Ha[otti

Construcții cu caracter de cult. Informațiile cu privire la astfel de construcții sunt destul de sumare. Într-o construcție lucrată cu îngrijire de la Baia Golovița, în L1/1960, de circa 30 m², pe latura de sud-vest, s-au găsit patru idoli grupați, cu fața în sus, alături de o mare cantitate

de ceramică. Acest complex, interpretat drept construcție de cult (Berciu D. 1966a, 240) ar putea fi legat de sanctuarele casnice care existau deja în alte culturi contemporane.

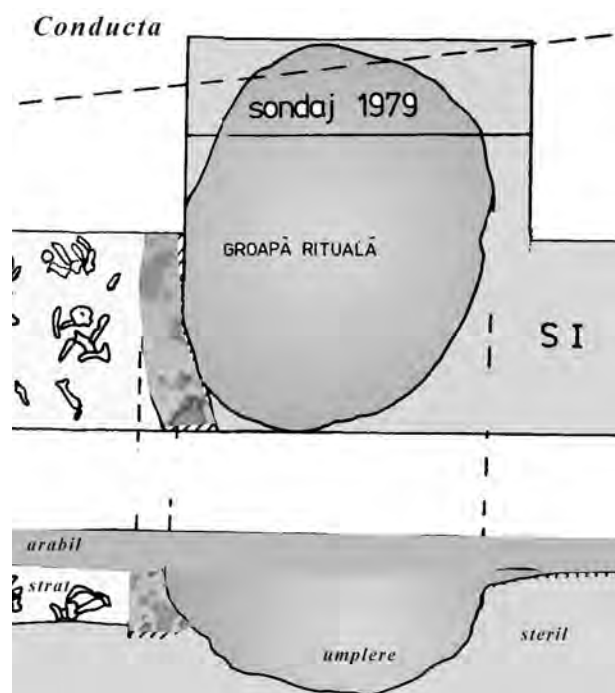


Fig. IIIg.12. Medgidia Cocoa, groapă rituală, plan și profil, după Ha[otti

zone arse, de formă aproape circulară, a (diametru de cca. 5 m) și b (diametru de 2,5 m) este de circa 3 m. Cele două gropi rituale, 20 și 21, ce conțineau o mare cantitate de oase de animale (unele arse puternic), de pește, cenușă și cărbune erau în apropierea zonei b (Berciu D. 1966a, 147-148, fig. 60, 69).

Apartenența descoperirilor menționate la un complex de cult unic ni se pare mai veridică în acest caz, decât ipoteza unor suprafețe amenajate în vederea construirii unor case (Ha[otti 1997, 25). La același complex de cult am acro[ă și acel „Coridor”/an] de împrejmuire, aflat la mică distanță de gropile 20 - 21 și vetrele a și b. an]ul de 0,50 - 0,60 m lățime, surprins pe o lungime de cca. 20 m (adâncimea maximă de 1 m, cu profil de trapez răsturnat), cu pereții făcuți până la jumătate, cu lut de culoare mai deschis (iar în rest simpli, oblici), conținea în anumite zone puternice urme de arsură *in situ* (Berciu D. 1966a, 158, fig. 60, 69). Interpretarea propusă acestui complex (coridor de legătură între locuințe, loc de preparare a festinului intertribal) nu este încă acceptată de toți arheologii (Ha[otti 1997, 26), dar s-ar putea avea în vedere și folosirea lui drept an] de îngrijire a unei zone sacre a așezării, sau loc de ars ofrande în anumite împrejurări cu caracter religios, într-o anumită etapă a vieții satului de aici.

Gropi cu caracter ritual sunt menționate la Medgidia Cocoa, Fig. IIIg.12 (Ha[otti 1997, 25) și la Limanu (Galbenu 1970a, 77; Ha[otti 1997, 23).

Extrem de interesant ni se pare a fi și așezarea Hamangia III de la Durankulak *Ostrov*, Fig. IIIg.13 din Bulgaria, în care construcțiile descoperite erau rectangulare sau trapezoidale și în majoritatea cazurilor aveau o arhitectură consistentă de piatră (Todorova 1988a, 65, fig.

În alte câteva așezări, precum Medgidia Cocoa, Baia Golovița, Ceamurlia de Jos și Limanu sunt menționate gropi rituale. Cea mai interesantă pare a fi situația de la Ceamurlia de Jos, Fig. IIIg.2, 11, unde ne aflăm în fața unui complex de cult. Spre limita de est a așezării au fost descoperite două gropi rituale (gr. 20 și 21) și două zone puternic arse, acoperite cu cenușă, cărbuni și resturi de oase de animale, ce pot fi interpretate drept „vetre” pentru ars ofrandele ce erau apoi introduse în groapă, sau pentru pre-gătirea unor banchete pentru întreaga comunitate, așa cum a susținut D. Berciu (Berciu D. 1966, 147). Distanța dintre cele două

1), întâlnindu-se mai multe modalități de realizare a lor, determinate de amplasarea locuirii [și de condițiile oferite de mediu (Boyadinev 2004, 10). Casele erau de mari dimensiuni, 13-15 m lungime [și 6-8 m lățime [și sunt menționate chiar unele de 20-25 m lungime (Boyadinev 2004, 5-6, fig. 7).

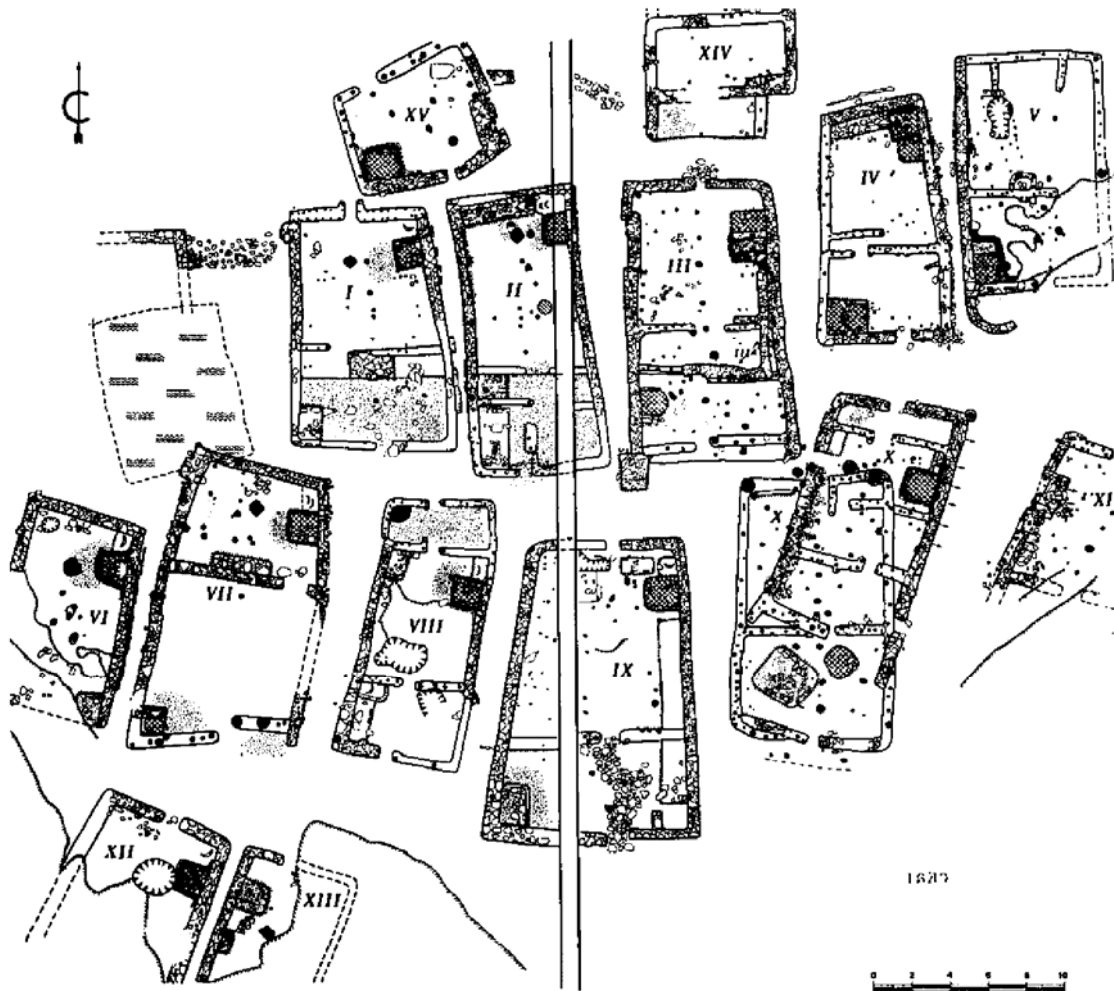


Fig. 13. Așezarea Hamangia III de la Durankulak Ostrov, după Boyadinev

Majoritatea caselor au avut o perioadă îndelungată de folosire [și erau prevăzute cu două-trei încăperi. Ca amenajări interioare sunt menționate vetrele, de formă rectangulară, [și râșnițele. Unele case aveau [și anexe. L5 [și L8 din nivelul VII au avut etaj [și s-au putut determina chiar reparațiile necesitate de alunecările de teren de pe latura de E, sau de cutremure (Boyadinev 2004, 9).

Între locuințele cercetate atrage atenția L5, interpretată drept sanctuar sau casă a tribului, ce avea 22 x 9, 50 m. Construcția avea fundație de piatră [și un zid solid, interior, tot cu fundație, o împărțea în două. Pereții nivelului superior au fost realizați din pământ, între care s-au împletit nuiele subțiri, iar în final pereții au fost acoperiți cu un strat de lut gros (Todorova 1988a; Boyadinev 2004, 9). La 40-60 cm distanță de zidurile exterioare de piatră s-au descoperit alte ziduri din același material, care probabil sunt legate de necesitatea ulterioară de consolidare a clădirii (Boyadinev 2004, 6-8).

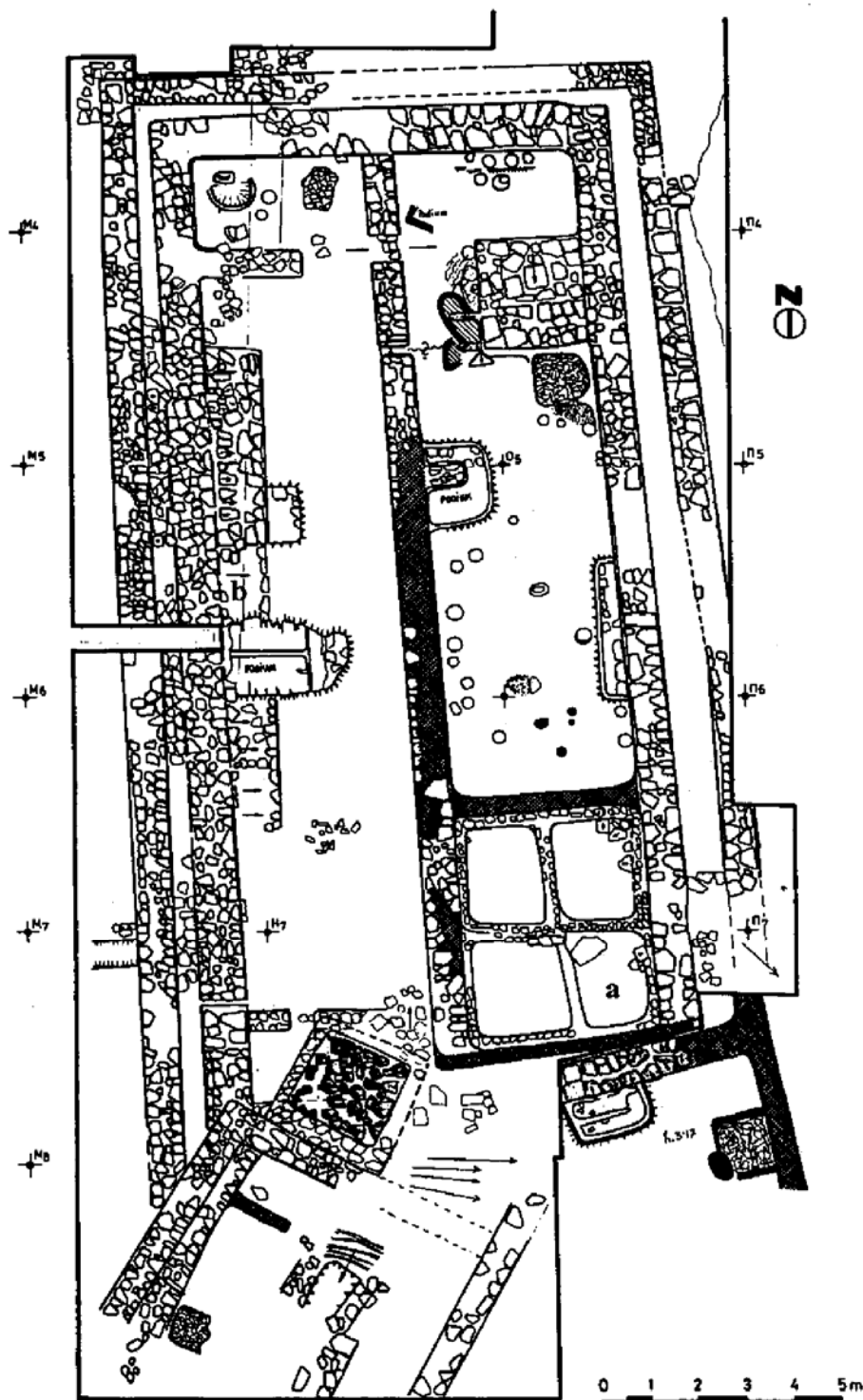


Fig. IIIg.14. Durankulak-Ostrov L5, după Boyadiev

Construcția menționată avea decorații în relief [și ornamentații pictate (Boyadiev 2004, 9).

J. Boyadiev menționează că o arhitectură asemănătoare a mai fost descoperită în Bulgaria în așezările de la Sedlare (Karanovo VI) și Galatin (Krivodol-Sluciu): Boyadiev 2004, 10 [și bibliografia).